

SUMMARY

Kotliarchuk H. Formation of the emotionally-valued perception of nature as the basis for students education of careful attitude toward nature at basic and secondary school in the process of studying Ukrainian literature.

We have set the forming of the emotionally-valued perception of the environment by the students of basic and secondary school as a main component of methodology in education of careful attitude toward nature. The essence of this component is the transformation of internal emotional reactions in the external displays of positive and negative emotional attitudes toward an environment and its objects, which will appear in their further independent activity without external control.

Forming of the emotionally-valued perception by growing peculiarity of environment on correction of its force and emotions' depth, necessities, reasons and inner conditions in the process of study of Ukrainian literature with the aim of education of careful attitude toward nature. Indispensable condition of growing environment's positive perception in the educational-educator process of general education is creation of unity with nature, sense of love through forming of aesthetic pleasure, sympathetic and desire to guard it.

We determined such tasks as implementing stage of forming the emotionally-valued perception of environment by the students of basic and secondary school with the aim of developing in them careful attitude toward nature in the process of study of Ukrainian literature. They are set on activation of the emotionally-valued constituent of the environment growing peculiarity by means of fiction and development on this basis the personal conditions on co-operating with it aesthetic perception of the world, specially organized conversations and aesthetic situations, minutes of admiring nature, folklore.

Study undertaken by us has witnessed the efficiency of the use of certain methods and approaches with the aim of forming of the students of basic and secondary school the emotionally-valued perception of nature as basis for building in them careful attitude toward nature.

Key words: *the emotionally-valued nature's perception, students of basic and secondary school, careful attitude toward nature, Ukrainian literature, a personality.*

УДК 812.162.2'38

Ю. Поляничко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРАГМАТИКА ГАЛУЗЕВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті досліджується функціонування термінологічної системи соціальної роботи для визначення чинників, які впливають на прагматику термінів цієї галузі. Вивчення та опис терміносистеми соціальної роботи на сучасному етапі розвитку необхідні для встановлення її системного характеру, виявлення специфіки лінгвістичних процесів. Фактичний матеріал, а також мета й завдання його вивчення зумовили використання наступних методів дослідження: концептуального, контекстуального, а також синхронно-описовий метод. Дослідження терміносистеми соціальної роботи та приклади реального функціонування термінологічних одиниць дозволяють стверджувати, що мова термінів не виступає закритим комплексом штучно створених одиниць, а існує як відкрита адаптивна асоціативна система.

***Ключові слова:** концепт, мовний знак, оціночний контекст, прагматика терміна, прагматична інформація, професійне мовлення, семантика терміна, терміни соціальної роботи, фахова термінологія.*

Постановка проблеми. Проблема термінологічності та упорядкування номінативних одиниць залишається актуальною як для фахівців конкретної галузі науки, так і для філологів. У контексті динамічного розвитку вітчизняної освіти, модернізації парадигми педагогічної науки та практики простежується інтенсивне формування та оновлення понятійно-термінологічного апарату. Такий процес є свідченням активізації теоретичного педагогічного знання й практичної освітньої діяльності, виникнення нових напрямів у педагогіці.

Становлення теорії та практики соціальної роботи вимагає належного понятійно-категоріального апарату, що висуває суворі вимоги до галузевої термінології як основного інструмента формування наукової думки. Дослідження сучасних проблем галузевого термінотворення серед іншого зумовлене зацікавленістю фахівців у вивченні своєї метамови. Актуалізується проблема презентації термінологічної підсистеми соціальної сфери, оскільки події останніх років спричинили активізацію термінотворення, ініціювали перманентні процеси номінації у соціальній сфері. Існує нагальна потреба дослідження прагматичних властивостей термінології соціальної роботи – її оціночних та емоційно-експресивних компонентів, бо певні труднощі в підготовці фахівців соціальної роботи актуалізують потребу в систематизації й упорядкуванні понятійно-термінологічного апарату педагогічної науки, в активному дослідженні процесу термінотворення в галузі соціальної роботи.

Аналіз актуальних досліджень. У наукових доробках С. Єрмоленко, А. Коваль, В. Мельничайко, Л. Паламар, М. Пентилюк тощо досліджувалися переважно проблеми культури української мови. Процес збагачення саме термінологічної системи педагогіки протягом ХХ–ХХІ століть аналізували Л. Атлантова, М. Ваховський, Є. Кадзукова, І. Карапетян, але вони подавали загальну характеристику понятійно-термінологічної системи педагогіки як явища. Аналіз терміносистеми соціальної сфери ускладнюється наявністю дефінованих і недефінованих спеціальних номінацій, що перебувають на межі нормативності. Низка дослідників заперечують існування дефінованих і недефінованих термінів, оскільки така типологія зумовлює конкретизацію спеціальних понять, без якої ускладнюється процес їх термінологізації [6, 206]. Інші автори не вдаються до власних трактувань термінів соціальної сфери як лексичних одиниць наукової мови педагогіки, а спираються на характеристики термінологічних одиниць, які подаються в загальному термінознавстві [3, 114]. Тому дослідження прагматики термінів соціальної сфери має ґрунтуватися на загальнотеоретичних засадах семантичного наповнення наукового терміна.

Метою статті є виявлення та аналіз прагматичних ознак терміна соціальної сфери (оцінних та емоційно-експресивних компонентів) у професійному мовленні фахівців відповідної галузі.

Методи дослідження. Методику аналізу зумовили мета та матеріал дослідження. Були використані методи концептуального, контекстуального та порівняльного аналізу, а також синхронно-описовий метод.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження професійного мовлення фахівців соціальної сфери зумовлені вимогами сьогодення, оскільки насамперед вища школа має готувати висококваліфікованих спеціалістів, які досконало володіють професійним мовленням, тобто мають чітке уявлення про терміни та їх раціональне використання у професійному спілкуванні; вміють висловлюватися на професійну тему, мають навички культури публічного мовлення. Підґрунтям належного рівня професійної комунікації фахівця соціальної сфери виступає формування комунікативної компетенції сьогоденного студента, його високого рівня професійної культури шляхом ознайомлення з термінологічними особливостями мови обраного фаху, складання та оформлення професійних текстів і документів, умінь редагування і перекладу професійно орієнтованих текстів.

Кожна галузь педагогічної науки має свої мовленнєві особливості, що виражаються в специфічній фаховій термінології, мовних кліше, професіоналізмах і утворюють мову фахової галузі. Навіть поняття «термін» (лат. *terminus* – межа) визначається залежно від галузі знань: у лінгвістиці термін – це слово або словосполучення спеціальної (наукової, технічної тощо) мови, яке створюється чи запозичується для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів [1, 474], а для філософії термін – слово чи словосполучення, що є точною назвою певного поняття. Звідси механічне запозичення термінів для позначення одного і того ж об'єкта нерідко призводить до того, що в контексті іншої предметної сфери такий термін втрачає свій інформаційний зміст або створює небажану синонімію. Наприклад, термін «інтеграція» (*integration* (англ.) – цілий) у науковій літературі окреслюється багатьма теоретичними підходами до окремих її проблем, що відповідно ускладнює визначення та класифікацію її напрямів [4, 372]. Поняття «інтеграція» у соціальній педагогіці та соціальній роботі є загальноживаним і розглядається або стосовно локальної проблеми (інтеграція людини (дитини, дорослої особи, родини) у суспільство, інтеграція осіб з фізичними/інтелектуальними порушеннями в систему сучасних суспільних відносин), або інтерпретується в узагальненому вигляді (як один із напрямів підготовки особи до самостійного життя та ін.). Слід врахувати, що соціальна робота як наукова дисципліна має власний понятійний апарат, свою термінологію, які відображають її специфіку.

Термінологічність різних мовних одиниць у понятійному апараті працівників соціальної сфери пов'язана з виникненням писаних норм

(законів, підзаконних актів), з формуванням та інституалізацією відповідної галузі знань, а тому простежується діалектичний зв'язок сфери фіксації та сфери функціонування термінології соціальної сфери, залежності/незалежності такої терміносистеми від контексту. Незалежність терміна соціальної сфери від контексту слід розуміти як результат ізоляції письмового тексту (наукового тексту, нормативного акта) від реального оточення, зовнішньої ситуації, тобто диференціацією сфери фіксації та сфери уживання термінів.

Терміносистема соціальної роботи членується на мікротерміносистеми на підставі екстра- та інтралінгвістичних факторів. Можна стверджувати, що екстралінгвістичні передумови розвитку терміносистеми соціальної роботи є первинними, оскільки вони обумовлені необхідністю номінації певних понять, які виникли як результат соціально-економічних реформ ХХ–ХХІ ст. Позамовні та внутрішньомовні передумови слід розглядати в сукупності, через взаємозв'язок та обопільну залежність під час вивчення системи термінологічних одиниць. Обидва класи факторів є обов'язковими при поділі терміносистеми на мікросистеми. Але власне концепт «термін» у сучасній лінгвістиці не має остаточного визначення, а тому процес формування термінологічної системи соціальної роботи в сучасній українській мові супроводжується низкою питань, які стосуються обґрунтування критеріїв відбору термінологічної лексики для її систематизації.

Слід наголосити, що цінності соціальної роботи та її мета завжди виступали підґрунтям суб'єкт-суб'єктних відносин, коли процес соціальних інтеракцій між фахівцем та отримувачем соціальних послуг передбачав домінування прав клієнта, оскільки такий процес ґрунтується на порядності, конфіденційності та справедливості. Така ситуація відбилася й у мові, бо людина як носій певних знань та досвіду стає тим центром, який визначає предмет, методи, завдання, ціннісні орієнтири сучасної соціальної діяльності [5, 70]. Тому дослідження прагматики термінів соціальної сфери видається можливим лише через визнання прагматичної насиченості окремої позаконтекстної лексеми та використання такого аспекту, як «термін – особистість». Зазначені позиції дозволяють описати види прагматичної інформації, які містить конкретний термін.

Дослідження прагматики терміна стало можливим завдяки двом суттєвим обставинам: визнанню прагматичної насиченості окремого (позаконтекстного) слова та використанню у сучасному термінознавстві аспекту «термін-особистість». Зазначені позиції (властивість слова передавати прагматичну інформацію та аналіз лексики з погляду антропоцентризму) дозволяють описати прагматичну інформацію, яку можуть мати окремі елементи терміносистеми соціальної роботи. Термінологічне слово сфери соціальної роботи як знак мови науки виступає в якості особливої когнітивної репрезентації, моделює не лише досліджувану реальність, але й авторське мислення, тому принципово можливі оціночні та

емоційні компоненти у семантичному змісті окремого спеціального слова. Термін соціальної роботи може передавати різноманітні конотації, що виникають під впливом дискурсивних причин, а інколи й конотації, властиві йому в ізольованому використанні як словникової одиниці.

З погляду семіотики термін соціальної роботи виступає мовним знаком, ознаки якого – семантика та прагматика – взаємопов'язані. Однак, на наш погляд, простежується певна тенденція у семантиці та прагматиці терміна соціальної роботи, яка свідчить про близькість терміна із загальноживаним словом; такого значення термін може набувати не лише в оціночному контексті, який репрезентує думку лише одного автора. Так, наприклад, у США після трагічних вересневих подій 2001 року серед соціальних працівників актуалізувався термін «Зона нуль» («Ground zero»), який символізує те місце у Нью-Йорку, де височіли до вибуху вежі-близнюки. Оскільки усім постраждалим від теракту влада та громадські організації продовжують надавати різноманітну допомогу, то соціальна робота у такій ситуації виступає провідним видом діяльності. Звідси термін «Зона нуль» для американського соціального працівника – це своєрідний символ, який позначає не лише попередню подію та зумовлені нею наслідки, але й цілий напрямок, що полягає у наданні соціальних послуг відповідній категорії громадян. Але, вірогідно, через деякий час це поняття, втративши свою актуальність, вийде зі сфери професійного спілкування соціальних працівників, які зараз нівелюють наслідки вибуху. Але цей термін назавжди залишиться в історії мовленнєвої практики, оскільки має дві важливих ознаки: стислість та семантичну точність, які усебічно відображають сутність події, яка відбулася.

У даному прикладі прагматика є вбудованою у семантичний зміст, а реальне функціонування терміна відбувається лише у процесі використання його у професійному мовленні. Звідси сполучуваність та комбінаторика термінів безпосередньо пов'язані як з появою нових значень, так і з появою прагматичних аспектів у семантичному змісті слова. Навіть фундаментальні терміни не можуть бути визначені як лексеми з незмінним семантичним змістом, оскільки завдяки розвитку пізнання коригується і значення терміна.

На нашу думку, на прагматику термінів соціальної роботи впливають наступні чинники: контекст їх уживання; просторово-часовий проміжок їх функціонування; наявність у суспільстві соціальних стереотипів; можливе авторство чи джерело терміна. Як приклад впливу перших двох чинників можна навести термін «наркотик» (narcotic, drug). Щодо термінологічного контексту, то використання цього спеціального слова зумовлено насамперед сферою застосування наркотичних засобів, їх юридичним супроводом та наслідками несанкціонованого уживання. Як медичний (фармакологічний) термін наркотик – це будь-яка субстанція, фізичні та хімічні властивості якої

здатні впливати на структуру та функції організму. Але у контексті соціальної сфери термін «наркотик» має значно конкретніше визначення, у якому акцентується увага на психоактивних властивостях такої речовини, що є основною метою немедичного їх використання.

Слід наголосити, що визначення цього терміна залежить також від звичаїв та правових норм, які склались у конкретному суспільстві, і змінюються під впливом часу. Сучасні дефініції терміна «наркотик» суттєво відрізняються в різних країнах, оскільки ґрунтуються на принциповій класифікації конкретних речовин, з яких він складається. Однак збереження тривалий час таких принципів незмінними видається проблематичним. Зокрема, чи пошириться Європою легалізація марихуани; в Європі героїн вважається психоактивною речовиною, а в деяких державах Сходу він використовується як знеболювальне; можливо, незабаром алкоголь та тютюн набудуть статусу наркотичних речовин. Отже, контекстуальний і просторово-часовий критерії є засадничими ознаками тлумачення термінологіки соціальної роботи, її прагматики.

На функціонування терміносистеми соціальної роботи суттєво впливають соціальні стереотипи. Цікавим прикладом виступає термін «меншина» (minority), похідними виступають термінологічні словосполучення «національні меншини» (national minority), расові меншини (racial minority). У спеціальній літературі чітко розмежування семантики таких найменувань відсутнє, тому вони у наукових текстах уживаються як синонімічні. Але не враховується авторами той факт, що визначення меншини, коли засадою номінації виступає лише пропорційна чисельність, не завжди є достатнім з погляду функціональності. У такому випадку слід враховувати, чи дійсно це та група населення, яка потребує соціальної допомоги, чи йдеться лише про чисельність, а не про незадовільне соціально-економічне становище певного прошарку населення.

Щодо впливу авторства на прагматику терміна, то у сфері соціальної роботи такі слова використовуються для актуалізації авторського значення. Наприклад, поняття «бюджет часу» (time budget) уведено в обіг американським соціологом Ф. Гіддінгсом, а потім поширювалося А. Большак та П. Сорокіним [2, 48]. Ф. Гіддінгс використав цей термін для опису методики спеціального спостереження для вивчення різних стилів життя та поведінки визначених суб'єктів залежно від приналежності до певного суспільного прошарку. А. Большак та П. Сорокін позначали цим терміном не лише метод отримання кількісної інформації про витрати часу на ту чи іншу діяльність людей, але й форму репрезентації фактичних даних про використання часового ресурсу на головні заняття. Наведене свідчить, що А. Большак та П. Сорокін не вбачають у визначенні терміна «бюджет часу» соціального статусу учасника експерименту, хоча Ф. Гіддінгс вважає такий критерій важливим.

Наведене засвідчує, що терміни соціальної роботи як головні засоби забезпечення високого рівня інформативності фахового наукового тексту можуть мати й комунікативно-прагматичні властивості. Оскільки науковий текст у галузі соціальної роботи буває емоційним та експресивним, то його суттєвий елемент – термінологія – теж позначає та передає прагматичний зміст.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Термін соціальної роботи – це слово чи словосполучення, яке містить інформацію про поняття теорії та практики даної поліфункціональної сфери, спрямованої на оптимізацію соціального розвитку суспільства. Особливості формування терміносистеми соціальної роботи в сучасній українській мові обумовлені насамперед динамікою розвитку самої галузі не лише у нашій державі, а й у всьому світі. Прагматика термінології соціальної роботи зумовлена тим, що кожен термін цієї сфери містить у собі не лише спеціальну інформацію, але й наповнений відповідним соціокультурним змістом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 612 с.
2. Большак А. В. Термины-словосочетания и термины-заимствования в социальной работе / Анна Большак // Текст. Интертекст. Перевод / под ред. В. В. Зеленской. – Краснодар : Кубанский гос. ун-т, 2004. – С. 42–59.
3. Бурсина О. А. Источники терминосистемы социальной работы / Ольга Бурсина // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 9 : Филология, Востоковедение, Журналистика. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2009. – Выпуск 2. – С. 113–116.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Видавництво «Перун», 2002. – 1440 с.
5. Ларина Ю. Е. Прагматика терминологических неологизмов / Юлия Ларина // Известия РГСУ. – Ростов-н/Д, 2006. – № 10. – С. 67–74.
6. Снісаренко Я.О. Семантичний аналіз суспільно-політичної лексики української та англійської мов / Я. Снісаренко // Наукові записки. – Вип. 89 (3). – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 204–208.

РЕЗЮМЕ

Поляничко Ю. Прагматика отраслевой терминологии в профессиональной деятельности социальных работников.

В статье исследуется функционирование терминологической системы социальной работы для определения причин, которые влияют на прагматику терминов данной отрасли. Изучение и описание терминосистемы социальной работы на современном этапе ее развития необходимо для установления ее системного характера, для выявления специфики лингвистических процессов, характерных для нее. Характер фактического материала, а также цели и задачи его изучения определили выбор следующих методов исследования: сравнительно-сопоставительного, компонентного и структурного анализа. Исследование терминосистемы социальной работы и примеры реального функционирования терминологических единиц позволяют с достаточной точностью утверждать, что язык терминов не является закрытым комплексом намеренно созданных единиц, а живет как открытая адаптивная ассоциативная система.

Ключевые слова: *концепт, языковой знак, оценочный контекст, прагматика термина, прагматическая информация, профессиональная речь, семантика термина, термины социальной работы, специальная терминология.*

SUMMARY

Polyanichko Y. Pragmatics of industry terminology in the professional activity of social workers.

The article investigates the functioning of the social work system terminology to determine the causes which affect the pragmatic terms in the industry. Studying and description of a social work term system at the present stage of its development is obviously to establish a systemic tone, as well as to identify the specifics of the linguistic processes which are typical for this system. Considering the fact that the social activity and solutions of their implementing are directly dependent on the nature of the decoding and analysis of relevant information so there are some of them which are directly related with the conceptual-categorical apparatus of the language system, serving this social side, arise an urgent necessity for more detailed investigation of such terminology pragmatic feature.

The actual material character, the same as goals and objectives of its studying have determined the choice of the research of the following methods: conceptual, contextual and comparative analysis, as well as synchronous-descriptive method.

Pragmatics of social work terms caused by the fact that in the process of semantic terminology generation or the development of the initial lexical unit value or the original term (full or partial rethinking of semantics, narrowing/expansion of the meaning, metaphoric/metonymic transfer of the meaning) had happened, or the semantics of the original ones had been saved, fully matched to the requirements of terminological system at the designation of special concepts in the sphere of social work.

Such aspects as context of their use; space-time period of their functioning; the presence in society of social stereotypes; possible authorship or source of the term influence the pragmatic of terms of social work were investigated.

The research of terminological system of social work and examples of real functioning of terminological units allow us to be enough confident with sufficient precision that the terms of language is not the intention to create a closed complex units, and exists as an open adaptive associative system. Studying the terminology of social work is also important for the creation and further correction of the regulatory basis of this activity, which now seems the most actual for our country. By the way, the existence of a clear terminological industry contributes to more active participation of its experts in international projects, grants and programs, which aim is to promote social equity principles.

Key words: *a concept, a language symbol, an evaluation context, term pragmatic, pragmatic information, professional speech, term semantic, social work terminology, special terminology.*